

KÜTÜB-İ SİTTE’NİN AHLÂK İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UYAR
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada öncelikle kısaca ahlâk kavramı üzerinde durulacak, daha sonra en güvenilir hadis kaynaklarından olan ve ‘Kütüb-i Sitte’ olarak adlandırılan altı ana hadis kitabının güzel ahlâka dair kısımlarının muhteva analizi yapılacaktır.

Hadis kitaplarının (bazen biri diğerinden farklı isimlerle adlandırılmış olan) güzel ahlâka dair kısımlarında; Kuran-ı Kerim’in ifadesiyle, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için ‘Üsve-i Hasene’ olarak vafedilen Hz. Peygamberin eşsiz güzellikteki ahlâkının tavsifi ve O’nun güzel ahlâka dair tavsiyeleri yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kısımlarda hangi hususlara yer verildiğinin, nelerin önemsendiğinin, nelerden sakındırılıp nelerin tavsiye edildiğinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Zira Kuranî esasların ete kemiğe büründürülerek hayata aktarılmış hali demek olan Hz. Peygamberin yüksek ahlâkı yakından tanınıp, O’nun, hassasiyetleri, öncelikleri ve ilkeleri bilinmeden Üsve-i Hasene’ye imtisal söz konusu olamaz.

2876

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Kütüb-i Sitte, Hadis Kitapları, Ahlâk.

CONTENT ANALYSIS OF MORALITY-RELATED PARTS OF AL-KUTUB AL-SITTAH

Abstract

In this study, we focus on the concept of morality in briefly. Then, we will examine the issue of the content analysis of morality-related parts of the six most reliable hadith books that so called as al-kutub al-sittah.

In morality-related parts of hadith books (sometimes one has been known by different names than the other) many examples of the unique beauty of the moral values of the prophet is located. With the testimony of the Holy Qur’an: In the Messenger of Allah a beautiful pattern (of conduct) for any one whose hope is in Allah and the Final Day. Therefore, it is very important to know the contents of these sections. For to live like The Prophet, we will need to examine his moral values.

Keywords: The Prophet Muhammad, Al-Kutub Al-Sittah, Hadith Books, Morality.

I. GİRİŞ

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan ana hadis kaynaklarının¹ ahlâk ile ilgili bölümlerinin muhteva analizine geçmeden önce, kısaca ahlâk kavramı üzerinde durmak istiyoruz.

Ahlâk kelimesinin kendisinden türemiş olduğu ‘h l k’ (خ ل ق) kökü, Arap kelimelerinde esas itibariyle iki temel anlam taşımaktadır. Bunlardan birincisi, (her hangi bir örnekten etkilenme olmaksızın) tamamen kendine has, kendi icâd ettiği şekilde inşa etmek, ikincisi ise takdîr.² Hulk/Huluk kelimesi ise, seciyye,³ insanın üzerine yaratıldığı tab’ manasına gelmektedir, çoğulu Ahlâk’tır.⁴ Aynı kökten türemiş olan hilkat kelimesi ise fitrat anlamına gelmektedir.⁵

İslam Ahlakının ana kaynağı Kuran ve onun pratik hayata aktarılmış hali olan sünnettir.

Ahlak: İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan irâdeli davranışlar bütünü; Ahlâk ilmi ise: Bu konularla ilgili ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, mânevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığını kaydedilir.⁶

Bir başka tanıma göre ahlâk; nefsin düşünüp taşınmadan kendi fillerini ortaya koymasını sağlayan durumdur.⁷

Bu konuda Ahmed Hamdi Akseki şöyle demektedir: “Ahlâk, hulk’un cem’idir. Hulk tabîat ve seciyye demektir. Buna huy deriz. Seciyye ve huy denilen şey; insanda rûsûh bulmuş, yerleşmiş bir melekedir. Tâbir-i diğerle nefs-i insânîde hâsıl, sâbit ve sâkin olan bir melekedir⁸ ki, o meleke sebebiyle nefisten ef’âl kolayca sudûr eder; fikir ve rû’yete muhtaç olmaksızın, zihni yormaksızın, güçlük çekmeyerek sühûletle nefisten ef’âlin sudûruna sebep olur. Binaenaleyh huy, aslı ve menşei itibariyle, melekât ve kuvayı bâtınadandır: melekât-ı nefsanîyedir.”⁹

“Ahlâk ile zekâ, ahlâk ile ilim yekdiğerinin lâzım-ı gayr-ı müfârikı değildir. Bunlar her zaman birlikte bulunmazlar. Her zeki olan, her ilmi olan mutlaka iyi huylu

¹ Genel kabule göre Kütüb-i Sitte’ye dâhil olan kitaplar şunlardır: Buhârî ve Müslim’in Sahihleri (Sahihayn), Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin Sünenleri (Sünen-i Erbaa’). Kütüb-i Sitte’nin hangi kitaplardan oluştuğu ile ilgili görüşler için bkz. Tâhir el-Cezâîrî, Tevcihu’n-Nazar, I, 372.

² İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab, X/85; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, XXV/251.

³ Cevherî, Sihâh, IV/1471.

⁴ Zebîdî, XXV/257.

⁵ Zebîdî, XXV/258

⁶ Çağrı, Mustafa, “Ahlâk”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, II/1.

⁷ İbn Miskeveyh, Ahlâkı Olgunlaştırma, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, 36. Bir ilim dalı olarak ise, İlm-i Ahlâk’ın birçok farklı tarifleri mevcuttur. Bu tanımlar için bkz. Akseki, Ahmed Hamdi, Ahlâk Dersleri, 20-21; Pazarlı, Osman, İslâmda Ahlak, 14-15.

⁸ ‘Meleke’ nefiste yerleşmiş, kökleşmiş olan şeye denir. Bkz. Akseki, 16.

⁹ Akseki, 15-16.

olmak lâzım gelmez. Zekâsı, ilmi olur da ahlâkı iyi olmaz. Nasıl ki, aksi halde redâet-i ahlâkiyyesini göstermez. Öyle ise bir insanın dehâsını, zekâsını, ilmîni görüp de onun her yaptığıının, her söylediğinin iyi ve hayır olacağına hüküm ve onu sâhib-i fazilet diye kendimize rehber ittihaz etmemeliyiz. Zekâsı, dehâsı ile ma'rûf ne kadar kimseler vardır ki, ahlâk itibarıyla sıfırdır. Fazilet-i ahlâkiyye nâmına bir şey yoktur. Zekâsı mahdûd olduğu halde ahlâkı gayet iyi insanlar da çoktur.”¹⁰

Ahlâkçılar ahlâkı ikiye ayırmaktadır:

“Ahlâk-ı Fıtriyye ve tabiiyye: Hilkat-i beşiyede filasıl merkûz ve meknûz olan hasletlere ahlâk-ı fıtriyye ve tabiiyye nâmı verilir.

Ahlâk-ı Müktesibe: Tabiatte ülfet ile husûle gelen, muhîtin tesîrâtı ile kazanılan huylara da ahlâk-ı müktesibe nâmı verilir.”¹¹

“Diğer bir itibarla ahlâkı yine ikiye ayırabiliriz: Ahlâk-ı Hasene, Ahlâk-ı Seyyie. Eğer insanın huyları, Din-i İslâmın emir ve tahsin eylediği temâyülât-ı makbûleden ise ona ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamide, ahlâk-ı fâzıla, ahlâk-ı memdûha ve mehâsin-i ahlâk nâmı verilir. İslâmın nehiy ve takbih eylediği fenâ tabiatlara, çirkin huylara, gayr-ı makbûl taemâyülâta da ahlâk-ı seyiyie, ahlâk-ı redîe, ahlâk-ı makdûha, mesâvî-i ahlâk nâmı verilir.”¹²

Ahlâkın sonradan değiştirilip değiştirilemeyeceği, ortadan kaldırıp kaldırılamayacağı ahlak felsefesinin kitaplarında enine boyuna tartışılmaktadır. Biz bu konuda, A. Hamdi Akseki'nin şu veciz ifadesiyle iktifa etmek istiyoruz; “Tebdîl-i ahlâk mümkündür, izâle-i ahlâk gayri mümkündür.”¹³

II. KÜTÜB-İ SİTTE'Yİ OLUŞTURAN ALTI HADİS KİTABINDA DOĞRUDAN AHLÂK İLE İLGİLİ BÖLÜMLER

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yüksek ahlâkına bizzat Kuran-ı Kerim'in şehâdetinde bulunduğu¹⁴ ve ‘Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim’,¹⁵ ‘Mizanda güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiç bir şey yoktur.’,¹⁶ ‘Sizin en hayırlınız, ahlâkça en güzel olanınızdır.’¹⁷ buyuran Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinin kâhir ekseriyeti bir yönüyle, dolaylı olarak da olsa ahlâk ile ilgilidir. Bu nedenle, ahlâka ilişkin rivayetler, hadis kitaplarının sadece ahlâk konusundaki hadislere ayrılmış bölümlerinde değil, baştan sona, bu eserlerin her yerinde belli ölçüde yer alabilmektedir. Bu sebeple, bir hadis eserindeki ahlâk konulu hadislerin tamamını mütâlâa etmek için, o hadis eserinin sadece, genel alanda ‘Kitâbu'l-Ahlâk’ diyebileceğimiz kısmına/kısımlarına bakmak

¹⁰ Akseki, 17.

¹¹ Akseki, 17; Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz., Erdem, Hüsamettin, Ahlâk Felsefesi, 11-12.

¹² Akseki, 18. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz., Erdem, 12.

¹³ Akseki, 20.

¹⁴ ‘Muhakkak ki, sen yüce bir ahlâk üzeresin.’ Kalem, 68/4.

¹⁵ Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 104, hadis no: 273.

¹⁶ Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 103, hadis no: 270.

¹⁷ Buhârî, el-Edebü'l-Mufred, 103, hadis no: 271.

yeterli olmayacaktır. Bu kısımda/kısımlarda bulunan hadisler, o eserin müellifi tarafından, ana teması ahlâk olan, ahlâkî vurgusu yüksek hadislerden, o kısım ya da kısımlar için yapılan bir seçkiden ibarettir.

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan altı hadis kitabında münhasıran ahlâk konulu hadislere yer verilen bölümlerin¹⁸ şunlar olduğunu görmekteyiz: ‘*Kitâbu’l-Edeb/Âdâb*’, ‘*Kitâbu’l-Birr ve’s-Sıla*’, ‘*Kitâbu’l-İstizân*’, ‘*Kitâbu’z-Zühd*’ ve ‘*Kitâbu’r-Rikâk*’.¹⁹ Bu başlıklar altında tasnif edilen bölümlerin genel olarak, doğrudan ve yoğun bir ahlâkî mesaj içerdikleri görülür.

Kitâbu’l-Edeb

Kitâbu’l-Edeb,²⁰ Buhârî’nin Sahîh’inde 78. Kitâbın, Müslim’in Sahîh’inde 38. Kitâbın, Ebû Dâvud’un Sünen’inde 40. Kitâbın, Tirmizî’nin Sünen’inde 41. Kitâbın, İbn Mâce’nin Sünen’inde ise 33. Kitâbın adıdır.

Edeb kelimesinin türediği ‘e d b’ kökü temel olarak, çağırarak, davet etmek ziyâfet hazırlayıp ziyâfete davet etmek manalarına gelmektedir. Hayra ve güzelliklere çağırarak kimseye de Edîb denilmiştir.²¹ Edeb kelimesi, nefis terbiyesi ve güzel ahlak gibi manalara²² gelmektedir.

Buhârî’nin Sahîh’inde 78. Kitâb olan ve 128 bâb başlığı altında 257 hadis ihtiva eden Kitâbu’l-Edeb’de²³ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- İyilik etmek, anne babaya iyilik etmek, anne babaya isyan ve ezâ etmenin günahı,
- Müşrik baba ve kardeşle ilişki,
- Hısımlarla ilgilenmenin fazileti,
- Büyüğe saygı, küçüğe şefkat gösterme,
- Ahde vefa gösterme,
- Yetimlerle ve dul kadınlarla ilgilenmenin fazileti,
- Komşuluk hakları, komşularla münasebet,
- Hayâ, sabır, hilm ve teenni ile hareket etmenin fazileti,
- Karşılıklı yardımlaşma,
- Karşılıklı sövüşme ve lanetleşmenin yasaklanması,
- İkiyüzlülük, yalan, zan, gıybet ve dedikodudan sakınmanın önemi,
- Kibir ve isyandan sakınmanın önemi,
- Ziyaretleşme âdâbı, misafire ikramın önemi,

¹⁸ Bu bölümlerin bazen, benzer muhtevaya sahip oldukları halde, birbirlerine yakın anlamlarda olsalar da farklı isimlerle adlandırıldıklarını görebilmekteyiz.

¹⁹ Kütüb-i Sitte içinde yer alan eserlerden Nesâî’nin Sünen’inde, zikredilen bu bölümlerden hiç biri bulunmamaktadır.

²⁰ Müslim’in Sahîh’inde, ‘*Kitâbu’l-Âdâb*’ şeklindedir.

²¹ Zebîdî, II/12.

²² Feyyûmî, el-Misbâhu’l-Munîr, 4.

²³ Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, IV/86-134.

- Çocuklara güzel isim verme, Allah'ın sevdiği isimler, kötü isimlerin güzel isimlerle değiştirilmesi,
- Esneme ve hapşırma âdâbı ve benzeri konular.

Müslim'in Sahîh'inde 38. Kitâb olan ve 10 bâb başlığı altında 45 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Âdâb'da²⁴ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Güzel isimler, çocuklara güzel isimler koymanın önemi,
- Çirkin isimlerden sakınma, çirkin isimleri güzele çevirmenin önemi, konulması haram olan isimler,
- Yeni doğan çocuk ile ilgili yapılması müstehab olan şeyler,
- Oğlundan başkasına oğlum diye hitab etmenin cevazı,
- İzin istemenin usûlü ve âdâbı,
- Başkasının evinin içine bakmanın haramlığı,
- Ansızın, kasıtsız olarak (nâmahrem olanı) görme ve benzeri konular.

Ebû Dâvud'un Sünen'inde 40. Kitap olan ve 169 bâb başlığı altında 502 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de²⁵ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Güzel huylu, yumuşak huylu ve vakarlı olmanın önemi,
- Öfkeye hâkim olmanın ve affedici olmanın önemi,
- İnsanlarla iyi ilişkiler kurma, iyiliğe teşekkürün önemi,
- Hayâlî ve mütevazı, alçak gönüllü olmanın önemi,
- Halkın ortak kullanımına tahsis edilmiş alanları kullanma âdâbı,
- Birlikte yaşama âdâbı,
- Konuşma âdâbı,
- Münakaşa ve cedelleşmenin çirkinliği,
- Oturma kalkma âdâbı,
- İkiyüzlülük, yalan, zan, gıybet, hased ve dedikodudan sakınmanın önemi,
- İnsanların özelliklerini araştırmanın yasaklığı,
- İnsanların aybını örtmenin önemi,
- Karşılıklı sövüşme ve lanetleşmenin yasaklanması,
- Azgınlık ve taşkınlık yapmanın yasaklanması,
- Küs durmanın hükmü, insanların arasını düzeltmenin önemi,
- Şarkı söylemenin ve nefesli saz çalmanın keraheti,
- İntikam almanın hükmü,
- Kadınlaşan erkeklerin durumu,

²⁴ Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, II/1682-1700.

²⁵ Ebû Dâvud, Sünen, V/132-424.

- Çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- Oğlundan başkasına oğlum diye hitab etmenin hükmü ve benzeri konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 41. Kitap olan ve 82 bâb başlığı altında 139 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de²⁶ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Müslümanın Müslüman üzerindeki hakları,
- Aksırmanın âdâbı, aksıran kimseye nasıl mukabele edileceği,
- Yatma, oturma, kalkma birlikte yaşama âdâbı,
- Sakalın şekli ve düzenlenmesi, bıyık ve tırnakların kesilmesi ile ilgili konular,
- Örtünme ile ilgili konular,
- Binite binme âdâbı,
- Yabancı kadına ansızın bakmanın hükmü, kadınlarla ilgili dikkat edilmesi gereken konular,
- Peruk ve dövmenin hükmü,
- Erkeklere benzemeye çalışan kadının durumu,
- Güzel koku kullanmanın âdâbı
- Örtünme ve giyinme âdâbı, yasak olan kıyafetler ve yasaklanmış olan kıyafet renkleri,
- İstişare âdâbı,
- Üç kişiden ikisinin gizli konuşmanın yasaklanması,
- Güzel isimler, çirkin isimler, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- Şiirin tesir gücü, şiirle ilgili konular,
- Kapların ağzını kapalı tutmanın önemi,
- Binit hayvanlarına güzel muamele etmenin gereği vs. konular.

İbn Maâce'nin Sünen'inde 33. Kitâb olan ve 59 bâb başlığı altında 170 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Edeb'de²⁷ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Ana baba haklarına riâyet,
- Babanın çocuklarına iyi davranması, kız çocuklarına ihsanda bulunması,
- Komşuluk hakları,
- Misafirin hakları,
- Yetimlerin hakları,
- İnsanlara eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak,
- Mutedil olmanın ve insanlarla iyi geçinmenin fazileti,
- Zayıf kimselere merhametli olmanın fazileti,

²⁶ Tirmizî, Sünen, V/80-154.

²⁷ İbn Maâce, Sünen, II/1206-1257.

- Selamlaşma âdâbı,
- Ehl-i Kitâb ile münasebet,
- Musâfaha ve el öpme âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Aksıran kimseye nasıl mukabele edileceği,
- Mazeret beyan edenlerin mazeretlerini kabul etme,
- Mizah/şaka âdâbı,
- Güzel isimler, çirkin isimler, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek,
- İstişâre âdâbı,
- Şiir ile ilgili konular,
- Yol üzerinde konaklamanın uygun görülmemesi,
- Üç kişiden ikisinin gizli konuşmanın yasaklanması,
- Kuran okumanın, Allah'ı anmanın, tesbih, hamd ve istiğfarın fazileti vs. konular.

Kitâbu'l-Edeb başlığını, Kütüb-i Sitte imamlarından beşinin eserinde görmekteyiz. Konunun en kapsamlı şekilde ele alındığı eser ise Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Zira Ebû Dâvud, yukarıda verilen konu başlıklarında da görüleceği üzere, diğer imamların birden fazla başlık (kitab adı) altında ele aldığı hadisleri kitâbu'l-edebe başlığı altında toplamıştır.

Bir eserin musannifi kendi anlayışı ve tercihi muvacehesinde, bazen aynı başlık altına, diğer eserlerin musanniflerinden farklı rivayetleri koyabilmektedir. Bazen de bir musannifin bir başlık altında verdiği hadisi başka başlık altında verebilmektedir.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla,²⁸ Müslim'in Sahîh'inde 45. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde ise 25. Kitâbın adıdır.

el-Birr ve es-Sıla kelimeleri aslında aynı anlama gelmekle birlikte, el-Birr, insanlara geniş ihsan ve ikramda bulunmak, iyilik yapmak vb. manalara gelmektedir.²⁹ es-Sıla kelimesi ise, hicrân yani ayrılığın zıddı olan kavuşma, buluşma, bir araya gelme³⁰ gibi manalara gelmektedir.

Müslim'in Sahîh'inde 45. Kitâb olan ve 51 bâb başlığı altında 166 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla'da³¹ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Anne ve babaya iyilik ve itaatin önemi, anne ve babanın dostlarını ziyaretin fazileti,
- Sıla-i Rahim'in önemi,

²⁸ Müslim'in Sahîh'inde 'Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb' şeklindedir.

²⁹ Zebidî, X/151.

³⁰ Cevherî, V/1842.

³¹ Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, III/1974-2035.

- Hased etmenin, düşmanlık yapmanın ve sırt çevirmenin haram olması,
- Şer'i bir gerekçe olmadığı halde dargınlığı haram olması,
- Kötü zannın, insanların gizli hallerini araştırmanın, müşteri kızıştırmanın haram olması,
- Müslümanın kanının, ırzının, malının dokunulmazlığı,
- Allah için sevmenin fazileti,
- Hasta ziyaretinin fazileti,
- Zulmün haramlığı, af ve tevazuunun müstehab olması,
- Sövme ve lanet etmenin yasak olması,
- Kibir, Yalan, gıybet, ikiyüzlülük, laf taşımanın haram olması,
- Yolda insanlara eziyet veren şeyleri kaldırmanın fazileti,
- Hayvanlara eziyet etmenin haram olması,
- Komşu hakları, komşuluk hukuku,
- Kız çocuklarına iyi davranmanın önemi,
- Kimlerle arkadaşlık edileceğine dikkat edilmesi vb. konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 25. Kitâb olan ve 87 bâb başlığı altında 139 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla'da³² yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Anne ve babaya iyilik ve itaatin önemi, anne ve babanın dostlarını ziyaretin fazileti,
- Sıla-i Rahimin önemi, teyzenin anne mesabesinde olması,
- Anne ve babanın duasının önemi,
- Evlat sevgisi, kız çocuklarına ve kız kardeşlere iyi davranmanın fazileti,
- Dullara ve yetim kimselere yardım etmenin fazileti,
- Küçüğe şefkat büyüğe saygı göstermenin önemi,
- Bir Müslümanın diğer Müslümanlara karşı görevleri,
- Müsâmahakâr, affedici ve merhametli olmanın fazileti,
- Kûs durmanın haram olması,
- Kibir, yalan, gıybet, kin ve hasedin haram olması,
- Komşuluk hakları,
- Zayıf kimselere merhametli davranmak,
- Çocukların terbiyesi,
- Hediyeleşme,
- İyiliklere teşekkür etme,
- Sadaka ve bağış yapmanın fazileti,
- Yollardaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırmak
- Cimriliğin yerilmesi ve cömertliğin övülmesi,

³² Tirmizî, Sünen, IV/309-380.

- Misafirlik,
- Yalandan ve kötü zandan sakınma, doğru ve güler yüzlü olmanın önemi,
- Mizah/şaka âdâbı,
- Büyüklere saygılı, hayâlı ve yumuşak huylu olmanın fazileti ve benzeri konular.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla başlığı, Kütüb-i Sitte içinde sadece Müslim'in Sahîh'inde ve Tirmizî'nin Sünen'inde yer almaktadır. Biri diğerine yakın genişlikte ele alınmış olan bu bölümlerinde benzer konulara yer verilmekle birlikte, Tirmizî'nin konuları daha detaylı bab başlıkları altında ele aldığını görmekteyiz.

Kitâbu'l-İsti'zan

Kitâbu'l-İstizan,³³ Buhârî'nin Sahîh'inde 79. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde ise 40. Kitâbın adıdır.

Kelime olarak bilmek, dinlemek, izin manalarına gelen³⁴ 'e z n' kökünden türetilmiş, istif'al babından mastar olan isti'zan, izin istemek anlamına gelir.

Buhârî'nin Sahîh'inde 79. Kitâb olan ve 53 bâb başlığı altında 77 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-İstizan'da³⁵ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Selamlaşma âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Yazışma âdâbı,
- Meclis âdâbı, oturma kalkma musâfaha etme âdâbı,
- Sır saklamanın önemi,
- Üç kişiden fazla topluluklarda, iki kişinin kendi arasında fısıldaşabileceğinin cevazı,
- Uyumadan önce evin içinde yanan ateşi söndürme,
- Gece kapıların kilitlenmesi,
- Sünnet olma,
- Allah'a tâatten alıkoyan her türlü eğlencenin haramlığı ve benzeri konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 40. Kitâb olan ve 34 bâb başlığı altında 48 hadis ihtiva eden Kitâbu'l-İstizan ve'l-Âdâb'da³⁶ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Selamlaşma âdâbı,
- İzin isteme âdâbı,
- Yazışma âdâbı,

³³ Tirmizî'nin Sünen'inde, 'Kitâbu'l-İstizan ve'l-Âdâb' şeklindedir.

³⁴ Cevherî, V/2068.

³⁵ Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, IV/135-152.

³⁶ Tirmizî, Sünen, V/52-79.

- Yol üzerinde oturma âdâbı,
- Musâfaha etme âdâbı,
- El öpme âdâbı vb. konular.

Kitâbu'l-İsti'zan başlığına, Kütüb-i Sitte içinde Buhârî ve Tirmizî'nin eserlerinde rastlamaktayız. Ağırlıklı olarak âdâb-ı muâşeret kurallarına yer verilen bu kısımlarda, selamlaşmaya, toplum içinde nasıl hareket edilmesi gerektiğine, ortak kullanım alanlarında hangi kurallara riâyet edilmesi gerektiğine ve izin isteme âdâbına dair hadisler verilmektedir. Buhârî'nin, Tirmizî'ye göre nispeten konuyu daha geniş kapsamlı incelediği görülmektedir.

Kitâbu'z-Zühd ve Kitâbu'r-Rikâk

Kitâbu'z-Zühd,³⁷ Müslim'in Sahîh'inde 53. Kitâbın, Tirmizî'nin Sünen'inde 34. Kitâbın, İbn Mâce'nin Sünen'inde ise 37. Kitâbın adıdır.

Zühd kelimesi, rağbet etmemek, ilgisiz olmak, uzak durmak manalarına gelmektedir.³⁸ Rikak ise, kaba ve haşin olmama, ince ve yufka olma, merhametli olma manalarına gelmektedir.³⁹

Müslim'in Sahîh'inde 53. Kitâb olan ve 19 bâb başlığı altında 75 hadis ihtiva eden Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik'de⁴⁰ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Dul kadına yoksul ve yetime iyilik etmenin fazileti,
- Mescid yapmanın fazileti,
- Özü sözü bir olmanın önemi,
- Müslümanın Müslümana karşı vazifeleri,
- Müminin ferâseti,
- Nimete şükretmekle ve sıkıntıya sabretmekle müminin hep kazançlı çıkması,
- Bazı kıssalar, bir kimseyi methedenin dikkat etmesi gereken hususlar vb. konular.

Tirmizî'nin Sünen'inde 34. Kitâb olan ve 65 bâb başlığı altında 111 hadis ihtiva eden Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik'de⁴¹ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- İnsanların kıymetini bilmedikleri nimetler,
- Hayırlı amellerde acele etmek,
- Ölümü sık sık hatırlamak,
- Kimsenin kimseyi cehennemden kurtaramayacağı,

³⁷ Müslim'in Sahîh'inde, 'Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik' şeklinde, İbn Mâce'nin Sünen'inde ise 'Ebvâbu'z-Zühd' şeklindedir.

³⁸ Cevherî, II/481.

³⁹ Firûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhîd, 887

⁴⁰ Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, III/2272-2311.

⁴¹ Tirmizî, Sünen, IV/550-610.

- Az gülüp çok ağlamak,
- Lüzumsuz şeyleri terk etmenin önemi,
- Az konuşmak,
- Dünyanın Allah katındaki değersizliği,
- Ahiret nimetleriyle dünya nimetinin mukayesesi,
- Dünya hayatında insana yeterli olacak mal miktarı,
- Hayırlı ve şerli insanlar kimlerdir,
- Dünyada nasıl olmak gerekir,
- Dünya malına hırs ve tamahı terk etmek,
- Veren elin alan elden üstün olması,
- Tevekkülün keyfiyeti,
- Allah'ın en çok sevdiği kulların vasıfları,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Yeme ve içmenin ölçüsü,
- Belâ ve musibetlere sabır ve benzeri konular.

İbn Mâce'nin Sünen'inde 37. Kitâb olan ve 39 bâb başlığı altında 242 hadis ihtiva eden Ebvâbu'z-Zühd'de⁴² yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Dünyadan ve dünya nimetlerinden yüz çevirme,
- Fakirlerin fazileti ve Allah katındaki değerleri,
- Kanaatin önemi,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Tevekkülün önemi,
- Riya, hased ve kibirden uzak durmanın ve alçak gönüllü olmanın fazileti,
- Hayâ ve yumuşak huylu olmanın önemi,
- Haram ve şüpheli şeylerden uzak durma,
- İyi niyetli olma,
- İşlenen günahları hatırlayıp tövbe etmek,
- Ölümü her daim anıp ona hazırlıklı olmak,
- Allah'ın rahmeti,
- Cehennemnin sıfatı vb. konular.

Kitâbu'z-Zühd başlığı altında, ana tema olarak, işlenen günahları hatırlayıp tövbekar olmak, dünya nimetlerine karşı aşırı hırs ve tamahı terk etmek, ölümü hatırdan çıkarmayıp ahiret hazırlığı yapmak ve dünyaya karşı mesafeli ve soğuk davranmak konularına yer verilmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığına eserinde yer veren musannifler arasında konuyu en detaylı ele alan eserin, İbn Mâce'nin Sünen'i olduğunu görmekteyiz. Tirmizî'nin de

⁴² İbn Mâce, Sünen, II/1373-1453.

konuyu önemli ölçüde detaylandırıldığını müşâhede etmekteyiz. Fakat Müslim'in Sahîh'inde, konunun beklenen muhtevanın çok altında, oldukça yüzeysel geçildiğine şahit olmaktayız.

Kitâbu'r-Rikâk,⁴³ Buhârî'nin Sahîh'inde 81. Kitâbın adıdır.

Buhârî'nin Sahîh'inde 81. Kitâb olan ve 53 bâb başlığı altında 182 hadis ihtiva eden Kitâbu'r-Rikâk'da⁴⁴ yer alan konu başlıklarını ana hatlarıyla şu maddelerde özetlemek mümkündür:

- Sağlık ve boş vaktin önemi,
- Dünyanın değeri,
- Dünya nimetlerine tamah etmeme,
- Mal fitnesinden sakınma,
- Dünyadan bir beklentisi ve emeli olmamanın önemi,
- Fakirliğin fazileti,
- Allah Rasûlü'nün yaşam tarzı,
- Salih amellere devamın önemi,
- Korku ve ümit arasında olma,
- Haramlardan uzak durma,
- Dili muhafaza etmek,
- Sabırlı ve alçak gönüllü olma,
- Nefisle mücadele,
- Cehennem sınıfatı vb. konular.

2887

Tirmizî ve İbn Mâce'nin Kitâbu'z-Zühd'de yer verdikleri türden rivayetleri, Buhârî'nin, Kitâbu'r-Rikâk'ta ele aldığını görmekteyiz. Buhârî eserinin bu kısmında, sabrı, nefisle mücadeleyi, dünya nimetlerine tamah etmemeyi ve dünyadan bir beklenti içine girmemeyi tavsiye eden hadisleri vermektedir.

III. SONUÇ

Hadis kitaplarının (bazen biri diğerinden farklı isimlerle adlandırılmış olan) güzel ahlâka dair kısımlarında; Kuran-ı Kerim'in ifadesiyle, 'üsve-i hasene' olarak vafedilen Hz. Peygamberin eşsiz güzellikteki ahlâkının tavsifi ve O'nun güzel ahlâka dair tavsiyeleri yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu kısımlarda hangi hususlara yer

⁴³ Müslim'in 48. Kitâbı olan, '*Kitâbu'z-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfâr*'in 26. bâb'ının üzerinde, müteselsil kitâb adı numarası olmayan, '*Kitâbu'r-Rikâk*' başlığı bulunmakta ve burada iki bâb başlığı altında sekiz hadise yer verilmektedir. Birinci bâb, Cennet ehlinin ekserisi fakirler, Cehennem ehlinin ekserisi kadınlar ve kadınların sebep olduğu fitne konusunda, ikinci bâb ise, üç kişiden oluşan mağara ehlinin kıssası ve sâlih amellerle tevessül konusundadır.

⁴⁴ Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, IV/175-207.

verildiğinin, nelerin önemsendiğinin, nelerden sakındırılıp nelerin tavsiye edildiğinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinin kâhir ekseriyeti bir yönüyle, dolaylı olarak da olsa ahlâk ile ilgilidir. Bu nedenle, ahlâka ilişkin rivayetler, hadis kitaplarının sadece ahlâk konusundaki hadislere ayrılmış bölümlerinde değil, baştan sona, bu eserlerin her yerinde belli ölçüde yer alabilmektedir. Bu sebeple, bir hadis eserindeki ahlâk konulu hadislerin tamamını mütâlaa etmek için, o hadis eserinin sadece, genel alanda 'Kitâbu'l-Ahlâk' diyebileceğimiz kısmına/kisimlerine bakmak yeterli olmayacaktır. Bu kısımda/kisimlerde bulunan hadisler, o eserin müellifi tarafından, ana teması ahlâk olan, ahlâkî vurgusu yüksek hadislerden, o kısım ya da kısımlar için yapılan bir seçkiden ibarettir.

Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan altı hadis kitabında münhasıran ahlâk konulu hadislere yer verilen bölümlerin şunlar olduğunu görmekteyiz: '*Kitâbu'l-Edeb/Âdâb*', '*Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla*', '*Kitâbu'l-İstizân*', '*Kitâbu'z-Zühd*' ve '*Kitâbu'r-Rikâk*'. Bu başlıklar altında tasnif edilen bölümlerin genel olarak, doğrudan ve yoğun bir ahlâkî mesaj içerdikleri görülür.

Kitâbu'l-Edeb başlığını, Kütüb-i Sitte imamlarından beşinin eserinde görmekteyiz. Konunun en kapsamlı şekilde ele alındığı eser ise Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Zira Ebû Dâvud, diğer imamların birden fazla başlık (kitab adı) altında ele aldığı hadisleri kitâbu'l-edeb başlığı altında toplamıştır.

Bir eserin musannifi kendi anlayışı ve tercihi muvacehesinde, bazen aynı başlık altına, diğer eserlerin musanniflerinden farklı rivayetleri koyabilmektedir. Bazen de bir musannifin bir başlık altında verdiği hadisi başka başlık altında verebilmektedir.

Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla başlığı, Kütüb-i Sitte içinde sadece Müslim'in Sahîh'inde ve Tirmizî'nin Sünen'inde yer almaktadır. Biri diğerine yakın genişlikte ele alınmış olan bu bölümlerinde benzer konulara yer verilmekle birlikte, Tirmizî'nin konuları daha detaylı bab başlıkları altında ele aldığını görmekteyiz.

Kitâbu'l-İsti'zan başlığına, Kütüb-i Sitte içinde Buhârî ve Tirmizî'nin eserlerinde rastlamaktayız. Ağırlıklı olarak âdâb-ı muâşeret kurallarına yer verilen bu kısımlarda, selamlaşmaya, toplum içinde nasıl hareket edilmesi gerektiğine, ortak kullanım alanlarında hangi kurallara riâyet edilmesi gerektiğine ve izin isteme âdâbına dair hadisler verilmektedir. Buhârî'nin, Tirmizî'ye göre nispeten konuyu daha geniş kapsamlı incelediği görülmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığı altında, ana tema olarak, işlenen günahları hatırlayıp tövbekar olmak, dünya nimetlerine karşı aşırı hırs ve tamahı terk etmek, ölümü hatırdan çıkarmayıp ahiret hazırlığı yapmak ve dünyaya karşı mesafeli ve soğuk davranmak konularına yer verilmektedir.

Kitâbu'z-Zühd başlığına eserinde yer veren musannifler arasında konuyu en detaylı ele alan eserin, İbn Mâce'nin Sünen'i olduğunu görmekteyiz. Tirmizî'nin de

konuyu önemli ölçüde detaylandırdığını müşâhede etmekteyiz. Fakat Müslim'in Sahîh'inde, konunun beklenen muhtevanın çok altında, oldukça yüzeysel geçildiğine şahit olmaktayız.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin Kitâbu'z-Züh'd'de yer verdikleri türden rivayetleri, Buhârî'nin, Kitâbu'r-Rikâk'ta ele aldığını görmekteyiz. Buhârî eserinin bu kısmında, sabrı, nefisle mücadeleyi, dünya nimetlerine tamah etmemeyi ve dünyadan bir beklenti içine girmemeyi tavsiye eden hadisleri vermektedir.

Kaynakça

- AKSEKİ, A. Hamdi, Ahlâk Dersleri, Üçdal Neşriyat, II. Baskı, İstanbul, 1968.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, el-Câmiu's-Sahîh, I-IV, Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, hicri 1400.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, el-Edebü'l-Müfred, Thk., Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Daru'l-Başairi'l-İslamiyye, III. Baskı, Beyrût, 1989.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, es-Sihâh, I-VI, Neşreden, Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, Beyrût, 1979.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as, Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.
- ERDEM, Hüsamettin, Ahlâk Felsefesi, HÜ-ER yayınları, Konya, 2002.
- FEYYÛMÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, el-Misbâhul'l-Munîr, Lübnân, 1987.
- FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub Mecdu'd-Din, el-Kâmûsu'l-Muhît, VIII. baskı, 2005.
- İBN FÂRÎS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga, I-VI, Thk., Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Basım yeri yok, 1979.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünen, I-II, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.
- İBN MANZÛR, Cemaluddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, Lisânu'l-Arab, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrût, tarihsiz.
- İBN MİSKEVEYH, Ahlâkı Olgunlaştırma, çev. Abdulkadir Şener, Cihad Tunç, İsmet Kayaoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, el-Câmiu's-Sahîh, I-III, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

PAZARLI, Osman, İslâmda Ahlâk, Remzi Kitabevi, II. basım, İstanbul 1980.

TÂHİR EL-CEZÂİRÎ, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem‘ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, Tescîhu’n-Nazar ila Usûli’l-Eser, I-II, Beyrût, 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Ahlâk”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1989.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, II. baskı, İstanbul, 1992.

ZEBÎDÎ, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî, Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs, I-XL, Kuveyt, 1965.